MARKS'IN ÖNGÖRÜSÜNÜ MUSTAFA KEMAL PAŞA GERÇEKLEŞTİRDİ

7 Ocak 2026

Yıldırım Koç

Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye'ye özgü bağımsızlıkçı, milliyetçi ve demokratik sosyalizm modelini, Şevket Süreyya Aydemir'in "sosyalizme yönelik kapitalist olmayan yol" stratejisini, Sovyetler Birliği'nin dönem dönem değişen dış politikasını ve eski TKP'nin Sovyetler Birliği'ne bağlı ve bağımlı çizgisini anlayabilmek için, çeşitli kişi ve örgütlerin sömürge ve yarı-sömürgelerdeki anti-emperyalist mücadeleye yaklaşımı öğrenmek gereklidir.

Mustafa Kemal Paşa ve Şevket Süreyya Aydemir ile Sovyetler Birliği ve eski TKP arasındaki temel farklılık bu noktadan başlamaktadır.

İşin ilginç yanı, Sovyetler Birliği'nin Marks'ın sömürgelere ilişkin son dönem beklentilerini dikkate almaması; buna karşılık Mustafa Kemal Paşa'nın zaferlerinin ve Şevket Süreyya Aydemir'in önerilerinin bu doğrultuda olmasıdır. Marks'ın sömürge halklarının zaferi konusundaki beklentisini gerçekleştiren Mustafa Kemal Paşa olmuştur.

Sosyalist harekette sömürgeler konusuna ilk kapsamlı yaklaşım Marks ve Engels'in yapıtlarındadır.

Marks değerlendirilirken, onun sömürgelerdeki devrimci mücadeleye verdiği büyük önem genellikle bilinmez. Avrupa'da devrim beklediği; devrim olmayınca da yanıldığından söz edilir. Halbuki hayatının son döneminde devrim umudunu bağladığı yerlerden biri sömürgelerdir. Bu nedenle, Marks ve Engels'in bu konuya yaklaşımında geçirdikleri dört evre kısaca özetlenecektir. Marks'ın dördüncü evrede vardığı nokta, Avrupa'da devrim beklentilerinden vazgeçip, umutlarını iç savaşı sona erdirmiş olan A.B.D., Çarlık Rusyası ve sömürgelere bağlamasıdır.

Sovyetler Birliği ise sömürgelerdeki mücadeleyi hep emperyalist ülkelerdeki işçi sınıfları üzerindeki etkileri ve Sovyet dış politikasına katkıları açısından değerlendirdi.

Marks'ın kafasındaki devrim stratejisi, yaşanan koşullara ve Marks'ın dünyadaki gelişmeleri kavrayışına bağlı olarak evrim yaşadı ve bu süreçte sömürgelerin bu devrim stratejisi açısından önemi de değişti.

1849 ve hatta 1852 yılına kadarki ilk dönemde, önce İngiltere'de ve ardından özellikle 1848-49 yıllarında kıta Avrupası'nda işçi sınıflarının büyük mücadeleleri söz konusuydu. Bu dönemde Marks ve Engels açısından sömürgelerin dünyadaki sosyalizm mücadelesinde bir rolleri ve etkileri yoktu; sömürgeler tümüyle edilgen konumdaydı. Hatta, Marks ve Engels'e göre, sömürgecilik, uyguladığı baskı ve zulme rağmen, dünyanın tarihsel olarak geri ve kendi iç dinamikleriyle gelişemeyen bölgelerini ilerletme ve çağdaşlaştırma gibi bir işlev de yerine getiriyordu.

1849-1853 yıllarından yaklaşık 1857-58 yıllarına kadarki ikinci aşamada, Marks'ın gözünde sömürgeler, Avrupa'daki ekonomik ve siyasal krizi derinleştirecek ve hatta kriz tetikleyebilecek bir etmendi. Marks, Avrupa'da yeni bir devrimci dalganın yeni bir ekonomik krizin sonucunda oluşacağını düşünüyor ve bu krizin ortaya çıkması ve/veya derinleştirilmesinde Hindistan ve Çin'de bu dönemdeki ayaklanmaların etkili olabileceği değerlendirmesini yapıyordu. Bu yıllardaki yazılarında Hindistan ve Çin'e eğilmesi, bu ülkelerdeki sömürgecilik karşıtı mücadeleden çok, bu ülkelerdeki gelişmelerin Avrupa ve özellikle İngiltere'deki etkileri nedeniyleydi. Çin'deki Taiping ayaklanmasına (1851-1864) ve Hindistan'daki 1857-58 Sepoy ayaklanmasına bu gözle yaklaşıyordu.

Marks'ın devrim stratejisinde üçüncü aşama 1857-58 yıllarından 1872 yılına kadarki dönemde, İngiltere'de devrimin yolunun sömürgelerin bağımsızlığından ve I. Enternasyonal'in girişimlerinden geçtiği görüşünü benimsemesidir. İngiltere'deki devrim de Avrupa'nın diğer ülkelerini etkileyecekti. Artık sömürgelerin rolü İngiltere'deki krizi derinleştirmekle sınırlı değildi. Sömürgeler var olduğu sürece İngiltere'de devrim olanaksızdı. Çin ve Hindistan'daki ayaklanmaların başarısızlıkla sonuçlandığı koşullarda, Marks'ın umudu artık İngiltere'nin en eski sömürgesi olan İrlanda'nın bağımsızlık mücadelesindeydi. 1864 yılında Birinci Enternasyonal'in kurulması ve çalışmaları da Avrupa'daki devrim umutlarını artırmaktaydı. Ancak Birinci Enternasyonal sömürge sorunuyla hiç ilgilenmedi. Bu dönem, İrlanda'daki devrimci hareketin yenilgisi, 1871 Paris Komünü sonrasında Avrupa'da yaygınlaşan ve

özellikle Birinci Enternasyonal'i hedef alan gericilik dalgası ve I. Enternasyonal'in 1872 Lahey Kongresinde örgütün merkezinin ABD'ye taşınmasıyla son buldu.

Marks'ın 1872 yılı sonrasındaki yaşamı ise, Avrupa işçi sınıflarından umudunu kestiği bir dönemdir. 1873-1896 döneminde kapitalizmin ilk küresel ekonomik krizi yaşandı. Ancak sömürgelerin gelişmiş kapitalist ülkelerce paylaşılması ve emperyalist döneme geçiş, gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıflarını sistemle bütünleştirdi. Marks umudunu Avrupa dışındaki ülkelerdeki gelişmelere kaydırdı; Rusya'ya, ABD'ye ve sömürgelere umut bağladı. Ayrıca, ilginç bir biçimde, Rusya, Çin ve Hindistan'daki köy komünleriyle ilgilenmeye başladı. Bu dönemde 1875 yılında yazdığı *Gotha Programının Eleştirisi* kitabından başka kitap yazmadı. Bu kitap da ancak 1891 yılında, ölümünden 8 yıl sonra basılabildi.

Marks, 1872 yılı geldiğinde Avrupa işçi sınıflarından da umudunu kesmiş durumdaydı. Bunun nedeni, gelişmiş kapitalist ülkelerde hakim sınıfların ve devletlerin, sömürge ve yarı-sömürgelerin sömürülmesinden elde ettikleri kaynakların bir bölümünü kendi işçi sınıflarına vermeleri ve onlara bazı demokratik hak ve özgürlükleri tanımalarıydı. Böylece, bir dönem kapitalizmin mezar kazıcıları olan işçi sınıfları, sömürgeciliğin, emperyalizmin ve kapitalizmin destekçileri ve payandaları haline getirilmişti. Bunu ilk tespit edenler de, 1858 yılından itibaren Marks ve Engels'di. Ayrıca, 1871 yılındaki Paris Komünü sonrasında Avrupa'da başlayan gerici dalga, karanlık bir ortam yaratmıştı.

Engels, 1877 yılında yazdığı bir yazıda, Marks'ın 1872 yılından sonra aktif politikanın dışına çıkmasını şöyle anlatıyordu: (Birinci Enternasyonal'in 1872 yılındaki, YK) "La Hey Kongresi'nden sonra Marks nihayet kuramsal çalışmasına dönebilmek için yeniden huzura ve serbest zamana kavuştu ve Kapital'in ikinci cildinin baskıya hazır olmasını fazla uzun sürmeden sağlayabileceği umut edilebilir." (Engels, F., "Karl Marks," Marks-Engels, *Selected Works*, Vol.3, Progress Publishers, Moskow;83)

Bu durumu E.Hobsbawm şöyle değerlendirmektedir:

> *"Marks 1870 yılından itibaren Rusya'ya bazı umutlar bağlamaya başladı. (…) Marks'ın son yıllarına bir kendini geri çekme ve hayal kırıklığı havası hakimdir. Göreceli olarak daha az yazdı ve siyasal açıdan hemen hemen faaliyetsizdi." "Ölümünden sonra Engels tarafından Kapital İkinci ve Üçüncü Ciltler olarak düzenlenen kitapların ve Artık-değer Teorileri'nin malzemesinin çoğu gerçekte 1867 yılında Kapital'in Birinci Cildi'nin yayımlanmasından önce yazılmıştı. Marks'ın önemli yazılarından, bazı mektupları dışında, yalnızca Gotha Programı'nın Eleştirisi (1875) Komün'ün yenilgisinden sonradır."* (Hobsbawm,1975;115)
>
> *"1860'ların sonlarından itibaren Marks, ciddi bir biçimde, burjuva toplumunun devrilmesine yönelik üç çizgideki bu dolaylı strateji yaklaşımını öngörmeye başladı; bunların ikisinin kahince olduğu kanıtlandı ve birinde ise yanılmıştı: Sömürge devrimi, Rusya ve Birleşik Devletler. Bunların birincisi, İrlanda devrimci hareketinin ortaya çıkışı yoluyla hesaplarına dahil oldu. İngiltere bu dönemde proletarya devriminin geleceği açısından belirleyici önemdeydi, çünkü sermayenin merkeziydi, dünya piyasasının hakimiydi ve aynı zamanda 'bu devrimin maddi koşullarının belirli bir derecede olgunluğa ulaştığı tek ülkeydi.' Bu nedenle Enternasyonal'in ana amacı İngiliz devrimini hızlandırmak olmalıydı ve bunu yapabilmenin tek yolu da İrlanda'nın bağımsızlığının kazanılmasıydı. İrlanda devrimi (veya daha genel ifadeyle, bağımlı halkların devrimi) kendilerine sağlayacağı yarar açısından öngörülmüyordu; metropol kapitalizmin Aşil'in topuğu olarak, merkezi burjuva ülkelerde devrimin muhtemel hızlandırıcısı olarak değerlendiriliyordu." (…) "Rusya'nın rolü belki daha da ihtiraslıydı. 1860'lı yıllardan itibaren bir Rus devrimi yalnızca bir olasılık olmaktan çıkmış, bir ihtimal ve hatta bir kesinlik haline gelmişti."* (Hobsbawm, E.J., *The Age of Capital, 1848-1875*, New York, 1975;157)

Marks yaşamının son yıllarında Hindistan, Çin ve Rusya'daki köy komünleriyle de ilgilenmeye başladı. Ancak Engels, köylülerin devrimci potansiyelini küçümsüyordu. Eduard Bernstein'a 9 Ağustos 1882 günlü mektubunda, "köylü halkın deneyimlerden öğrenebilmesi için yüzyıllar boyunca soyulması gerekir," diyordu. (Marks-Engels, *Collected Works*, Vol.46;302)

1852 öncesinde sömürgelerde kapitalizmin tarihsel olarak ilerici işlevinden söz eden Marks, 1881 yılı Şubat/Mart aylarında Vera Zasulich'e yazdığı mektubun üçüncü taslağında şöyle yazıyordu: "Hindistan'la ilgili olarak, (…) komünal toprak mülkiyetinin engellenmesi, yerli halkı ileriye değil geriye götüren bir İngiliz vandalizminden başka bir şey değildir." (https://www.marxists.org/archive/marx/works/1881/zasulich/draft-3.htm)

Marks'ın yaşamının son yıllarında kapitalizmin birinci küresel ekonomik krizi (1873-1896) yaşandı ve kapitalizmin emperyalizm aşamasına geçildi. Yaşanan ekonomik kriz, emperyalist sömürüden pay

alsalar da sorunları artan işçi sınıflarını harekete geçirdi. Birçok ülkede sosyalist parti, sosyal demokrat parti ve işçi partisi kuruldu. Marks'ın yaşamının son yıllarında ve ölümünden sonra Avrupa ülkelerinde işçi sınıflarının siyasal ve sendikal örgütlenmesinde önemli gelişmeler yaşandı.

Engels, bu dönemde yeniden Avrupa'ya odaklandı. 22 Şubat 1882 günü Eduard Bernstein'a yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Batı Avrupa proletaryasını özgürleştirme çalışmasında işbirliği yapmalı ve diğer her şeyi bu amaca bağımlı kılmalıyız." (Marks-Engels, *Collected Works*, Vol.46;205)

Engels, 12 Eylül 1882 günü Karl Kautsky'ye yazdığı mektupta da Avrupa'da proletaryanın iktidarı sonrasında "yarı-uygar ülkelerin" de onları izleyeceğinden söz ediyordu. (Marks-Engels, *Collected Works,* Vol.46;322)

Ancak 1889 yılında kurulan ve bu örgütleri bir araya getiren İkinci Enternasyonal, sömürge ve yarı-sömürgelerdeki mücadelelere tümüyle kayıtsız kaldı. Bu örgütler, 1873-1896 küresel krizinin aşılmasının ardından da yeniden emperyalizmin ve kapitalizmin destekçilerine dönüştü. Sömürge ve yarı-sömürge halklarının anti-emperyalist mücadelesi bu örgütlerin gündemine girmedi.